

UNA VISIÓ DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ DES DE L'EXILI: EL *TEATRO DE DESDICHAS* (MILÀ, 1716)¹

AGUSTÍ ALCOBERRO
Universitat de Barcelona

RESUM

El 1716 es publicà a Milà un text que fa una àmplia justificació històrica i política de la causa de Carles III d'Àustria a la Guerra de Successió d'Espanya (1702-1715). L'obra, de dimensions considerables (72 pàgines), va ser redactada per un eclesiàstic castellà que participà a la defensa de Barcelona durant el darrer setge i que va ser desterrat a Itàlia per les noves autoritats borbòniques. L'article analitza algunes de les idees centrals del text, com ara: l'oposició a la tirania borbònica i la defensa d'una monarquia moderada; la identificació de l'entronització de Felip V com el trencament de l'equilibri europeu i el punt culminant de la decadència d'Espanya; la denúncia de la *traïció* dels aliats; la vindicació de l'austriacisme castellà i la crítica al borbonisme d'alguns sectors catalans; i la descripció de la repressió i de l'exili.

PARAULES CLAU

Guerra de Successió d'Espanya, austriacisme, exili austriacista, pensament polític modern.

A viewpoint of the War of the Spanish Succession from exile: the *Teatro de desdichas*
(*Theatre of misfortunes*, Milan, 1716)

ABSTRACT

In 1716 was published in Milan a text which expresses both the historical and political reasons of Charles III of Austria in the War of the Spanish Succession (1702-1715). It is an extensive text of 72 pages that was written by a Castilian clergyman who defended Barcelona during the last siege and consequently was exiled to Italy by the new Bourbon authority. This article studies some of the main points of the text, for example: the refusal of the Bourbon tyrannical dynasty and the arguments for a fair monarchy; the meaning of the ascend to the throne by Philip V of Spain that would disrupt the balance of power in Europe and cause the climax of the decay of Spain; the reporting of the *betrayal* of the allied countries; the vindication of the Castilian Austriacism and the criticism against Bourbon support by certain Catalan sectors and last but not least the description of the repression and exile.

KEY WORDS

War of the Spanish Succession, Austriacism, Austriacism Spanish exile, modern political ideology.

1. El contingut d'aquest article fou presentat en forma de conferència en l'acte acadèmic d'inauguració del curs 2006-2007 de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, el 25 d'octubre de 2006.

No disposem encara d'un catàleg complet de la producció manuscrita i impresa realitzada a l'exili després del 1714, que, tanmateix, a hores d'ara, resulta ja ingent.² Des d'aquesta perspectiva, els textos redactats en terres de l'emperador Carles VI en acabar la contesa no desmereixen, en quantitat i qualitat, l'abundant literatura de caràcter polític, jurídic i historiogràfic publicada durant la guerra.³

Hi ha un imprès, però, que crida l'atenció per la seva precocitat i per l'elaborada argumentació, de caràcter polític i històric. Ens referim al *Teatro de desdichas*, publicat el 1716 a Milà per Marco Antonio Pandolfo Malatesta,⁴ una obra que fins ara no ha estat referenciada pels historiadors del període.⁵ El text, de 72 pàgines en quart, va ser redactat per un exiliat castellà, probablement eclesiàstic, de qui tanmateix no hem pogut concretar la identitat. L'obra reflecteix, doncs, els punts de vista polítics d'allò que podríem qualificar com *l'altre austriacisme*, és a dir, d'aquell col·lectiu, minoritari a la Corona de Castella, que seguí la causa de l'arxiduc Carles, en alguns casos de manera molt precoç, que hagué de refugiar-se a Barcelona durant la Guerra de Successió, i que va ser desterrat a Itàlia per les noves autoritats borbòniques poc després de l'Onze de Setembre.⁶ Es tracta, com veurem, d'un col·lectiu sovint altament qualificat, que destil·là un discurs polític propi, en alguns sentits clarament diferenciat del seu homònim català, de qui també el separaven tot un seguit d'especificitats biogràfiques i de recels.

El títol complet de l'obra expressa ja la seva principal finalitat: *Theatro de desdichas, gemidos y lágrimas de España y de los verdaderos españoles que por concurrir a la libertad de su patria se declararon por el partido austríaco y an sido abandonados por los aliados. Manifiéstase el ningún motivo que an tenido para dexar al emperador y rey Carlos y desamparar a los españoles, dexándolos expuestos al furor enemigo, quien ha executado con ellos horrosas crueldades. Anímase a los afligidos españoles para que, puesta en Dios su confianza, esperen de la divina misericor-*

2. N'hem elaborat un primer balanç a Agustí ALCOBERRO (2002), *L'exili austriacista (1713-1747)*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, p. 203-226; vegeu també Agustí ALCOBERRO (dir.) (2006), «L'exili», a *Catalunya durant la Guerra de Successió*, Barcelona, Ara Llibres, p. 112-116.

3. M. Teresa PÉREZ PICAZO (1966), *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, Madrid, CSIC; Joaquim ALBAREDA (ed.) (1996), *Escritos políticos del siglo XVIII*, vol. I, *Despertador de Catalunya i altres textos*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (IUHVJVV) i Eumo; Rosa M. ALABRÚS (2001), *Felip V i l'opinió dels catalans*, Lleida, Pagès.

4. Seguim l'exemplar custodiat a la K. K. Hofbibliothek, Österreichische Nationalbibliothek, Viena, 26.L.54.

5. N'hem extret, i reproduït, alguns fragments a Agustí ALCOBERRO (2007), «Catalunya davant l'escenari europeu a la Guerra de Successió», a *Actes del Congrés L'aposta catalana a la Guerra de Successió, 1705-1707, 3-5 de novembre de 2005*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, p. 35-46.

6. Sobre el pensament polític de l'austriacisme castellà, vegeu José M. ÍÑURRITIGUI (2001), «1707: La fidelidad y los derechos», a Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Los Borbones: Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons, Casa de Velázquez, p. 245-302. Vegeu també, en la mateixa obra, Ignacio M. VICENT LÓPEZ (2001), «La cultura política castellana durante la Guerra de Sucesión: el discurso de la fidelidad», p. 217-243.

dia lograr el deseo de ver recuperada la España por el César y rey Carlos, para que su gloriosa posteridad se siente en el solio español perpetuamente, y todos seamos restituidos a nuestra patria.

El mot *teatre* té aquí el sentit d'escenari ampli on es viu un esdeveniment de grans dimensions. Al llarg del text reapareix en altres ocasions: «theatro de la Europa», «theatro de el mundo», etc. També hi ha una referència explícita al *Theatro della Turchia*, de Michel Febure, editat a Milà el 1681 per la mateixa família d'estampadors; es tracta d'una obra de denúncia política del comportament despòtic de la Porta otomana, tant en el pla intern com en l'exterior, amb un fort contingut historicista, que potser va servir de model a l'autor del text que ara analitzem.

La referència al *teatre* ens porta inevitablement, d'altra banda, a una obra que no apareix explícitament esmentada al text. Ens referim al *Theatro monárchico de España que contiene las más puras como cathólicas máximas de Estado, por las quales, assí los príncipes como las repúblicas aumentan y mantienen sus dominios, y las causas que motivan su ruÿna*, de Pedro Portocarrero, imprès el 1700.⁷ El *Teatro* publicat a Milà comparteix amb aquest obra, com veurem, una visió força coincident de la decadència hispànica i de la corrupció de les seves institucions.

En una línia no del tot diferent hauríem de referir-nos al *Teatro crítico universal* del pare Benito Feijoo, publicat en vuit volums entre 1726 i 1739. Feijoo, com és sabut, remarca també la decadència d'Espanya, i es refereix en un to inusualment crític a l'expressió «amor de la patria»,⁸ si bé no fa de la reflexió política el seu centre d'interès primordial.

El *Teatro de desdichas* s'estructura a un triple nivell. D'una banda, és una justificació política del bàndol austriacista, tant en l'àmbit peninsular com europeu. D'altra banda, ressegueix, de vegades de manera prou exhaustiva, els avatars de la guerra, amb una atenció preferent al canvi d'actitud britànica, però també al setge de Barcelona, que l'autor va viure de manera directa. Finalment, presenta un diagnòstic inevitablement pessimista del moment de la redacció, tot just matisat per alguns apunts de caràcter fortament providencialista —que més aviat, si més no llegits des d'una òptica contemporània, semblen corroborar la desesperació del col·lectiu aleshores exiliat—.

En aquest article pretenem reflectir alguns dels trets més significatius del seu pensament polític i del discurs històric. Ambdós aspectes s'insereixen clarament en

7. Text editat modernament per Carmen SANZ AYÁN (1998), Madrid, BOE, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

8. Fray Benito Jerónimo FEJOO (1726-1739), «Amor de la patria y pasión nacional», a *Teatro crítico universal*, Madrid, Imprenta de los Herederos de Francisco del Hierro, 8 v., tom III, discurs x. Sobre aquesta qüestió, vegeu Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO (2001), «Dinastía y comunidad política: el momento de la patria», a Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Los Borbones: Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons i Casa de Velázquez, p. 485-532, especialment p. 502-512.

les principals línies de continuïtat —i d'evolució, dins una mateixa tradició— de l'austriacisme castellà tot al llarg de la contesa.

UN ABSOLUTISME MODERAT

Encapçala el text una declaració de principis fins a un cert punt sorprenent. L'autor defensa l'absolutisme monàrquic, en la línia providencialista més tradicional, i nega el dret de rebel·lió dels pobles:

Protesta el autor profesar rendidos obsequios a todos los príncipes y legítimos soberanos, pues reconoce son imágenes que representan en la tierra la divina magestad y soberanía; y siendo ésta el objeto más digno de la adoración, debemos todos proporcionadamente tributar a sus imágenes obsequiosos rendimientos. Y aunque éstas, alguna vez olvidadas de la Deidad que representan, desdigan de el original que deben imitar, y en algún modo parezca se desnudan de aquel esplendor soberano y magestuoso que reciben de su origen, y se reduzcan no sólo al estado de un individuo, sino que vistan otra naturaleza, descendiendo a la especie a quien imitan en sus operaciones; sin embargo, siempre existe en los inferiores, aun cargados de agravios y de oprobios, la indispensable obligación de el respeto y veneración debida a la magestad humana por contemplación de la divina.⁹

Conseqüent amb aquesta actitud, l'autor rebutja el tiranicidi i considera que un dels principals actius de l'austriacisme espanyol ha estat el fet que no s'hagués produït en cap moment un atemptat contra Felip V:

[...] jamás se ha intentado cosa alguna contra la persona, que en otra nación hubiera corrido peligro, porque el rigor precipita a los súbditos a acciones horrorosas; pero en España, aunque se padezcan crueldades y tiranías, jamás se ha intentado cosa semejante, aunque la dominación no sea legítima, lo que yo siempre aconsejaré, dexando a Dios la venganza.¹⁰

L'autor, però, matisa en diversos sentits l'autoritat absoluta del monarca. D'una banda, considera que en el cas d'una successió dubtosa, com la que es produí a la mort de Carles II, calia comptar amb el consentiment de les corts dels diversos regnes, «pues el común consentimiento de los pueblos constituyó los reynos y reyes por la pública utilidad, sujetando al regente sus vidas, conservación y fortunas; y, en

9. Fragment extret del *Theatro de desdichas, gemidos y lágrimas de España y de los verdaderos españoles que por concurrir a la libertad de su patria se declararon por el partido austriaco y an sido abandonados por los aliados. Manifiéstase el ningún motivo que an tenido para dexar al emperador y rey Carlos y desamparar a los españoles, dexándolos expuestos al furor enemigo, quien ha executado con ellos horrorosas crueldades. Anímase a los afligidos españoles para que, puesta en Dios su confianza, esperen de la divina misericordia lograr el deseo de ver recuperada la España por el César y rey Carlos, para que su gloriosa posteridad se siente en el solio español perpetuamente, y todos seamos restituídos a nuestra patria*, d'autoria anònima (1716), Milà, Impremta de Marco Antonio Pandolfo Malatesta, p. 3-4. D'ara endavant, referenciat a les notes de manera simplificada com a *Teatro de desdichas*.

10. *Teatro de desdichas*, p. 46.

este caso, aviendo, como avía, interesado y competidor, como lo mostró la protesta de el ministro imperial, y después el suceso, con más razón pertenecía este negocio a los reynos, y no a los supuestos gobernadores».¹¹

D'altra banda, si bé la revolta popular és en tots els casos condemnable, constitueix un atribut dels prínceps poder-se enfrontar als tirans; aquest argument justifica a bastament, segons l'autor, la formació de la Gran Aliança de la Haia i l'inici de les hostilitats contra els Borbons «porque es acción gloriosa y propria de los príncipes librar a los que se hallan oprimidos y perseguidos de una injusta y tirana dominación, sin más ley ni justicia que el arbitrio del regente, lo qual hace justa la guerra; y aún en términos de que el príncipe fuese legítimo, si abusa de la potestad con crueldad y tiranía».¹²

En aquest punt, com en altres, la referència a Hugo de Groot i a la seva coneguda obra, *De iure belli ac pacis*, resulta explícita.

El govern de Felip V és definit, pel que fa a Castella, com «un imperio tirano absoluto y despótico, regulado sólo por su arbitrio, sin atender a lo justo ni utilidad pública».¹³ L'argumentació reapareix més endavant, tot confirmant el caràcter despòtic del govern borbònic en el conjunt de la monarquia, «exerciéndose el dominio absoluto, despótico y arbitrario, sin atender a leyes ni costumbres, proculcando toda la justicia, sentando por fundamento de el principado que es dueño de vidas, honrras y haciendas con dominio absoluto, como el Turco».¹⁴

La dominació despòtica de Felip V, contraposada al bon govern, o govern moderat del príncep, ha suposat l'eliminació dels intermediaris essencials entre el poble i el monarca, és a dir, dels estaments privilegiats; així, la noblesa i l'Església han perdut l'antiga llibertat, que ha donat pas a un govern tirànic. Pel que fa a la primera, l'autor afirma:

La nobleza, ultrajada, despreciada y abatida; la plebe, oprimida con tributos y contribuciones inauditas en España, sólo mejorada en la libertad de desvergonzarse con la primera nobleza, para quitar su esplendor, que ilustra los reynos, e introducir las tinieblas. Por eso quiso oprimir al Almirante y oprimió a Medinaceli, que murió en el castillo de Pamplona, y Leganés y otros en Francia y otras partes, para arruinar de el todo la libertad, arruinada la nobleza primera, y aun la segunda, y los ministros de maior justificación e integridad.¹⁵

El mateix s'hauria esdevingut amb l'Església, esdevinguda «tributaria y vectigal».

És des d'aquesta perspectiva que atribueix la condició d'heroi a l'almirall de Castella, Juan Tomás Enríquez de Cabrera, que optà des de primera hora per

11. *Teatro de desdichas*, p. 11.

12. *Teatro de desdichas*, p. 12-13.

13. *Teatro de desdichas*, p. 28.

14. *Teatro de desdichas*, p. 47.

15. *Teatro de desdichas*, p. 48.

l'exili a Portugal i l'oposició a Felip V —una consideració, la d'heroi, que l'almirall comparteix tan sols amb el príncep Eugeni de Savoia i els emperadors Josep I i Carles VI—. L'almirall, a qui arriba a comparar amb Anníbal, va ser autor d'una acció «extraordinaria y gloriosa, abandonando quantos estados tenía por concurrir a la libertad de su patria»,¹⁶ expressió aquesta que obliga a matisar els principis absolutistes protestats per l'autor. El text reprèn i amplia poc després aquesta argumentació, en afirmar, tot citant Hièrocles d'Alexandria, que l'almirall «dexó un glorioso exemplo a la posteridad de lo que se debe abandonar por la libertad de la patria, que es un como Dios en la tierra y nuestro primero y más grande padre».¹⁷

En una línia més estrictament contractualista, el text justifica la darrera resistència de Catalunya, realitzada en nom de Carles III, tot resseguint l'argumentació d'alguns juristes catalans:¹⁸

Que quando el Principado reconoció por su soberano al César rey Carlos intervino juramento promiscuo de su magestad y los súbditos, de qué nació una recíproca obligación, que, así como no se disuelve por voluntad sola de los súbditos, tampoco se extingue sin consentimiento de aquéllos. Y aunque esto no procede quando el príncipe renuncia absolutamente la soberanía y quiere abstenerse de la obligación respectiva a ella, porque es real, y dexada la cosa cesa la obligación. Pero como en este acto el César y rey no renunció ni desistió de el derecho legítimo que le compete sobre toda la monarquía, antes le retubo y reservó en sí expresamente. [...] Así como, quando el príncipe lexítimo es despojado por un invasor, queda en el despojado el derecho, aunque el otro tenga la injusta posesión; y los súbditos, en todo lo que puedan, deben guardarle fidelidad.¹⁹

L'aposta per un absolutisme moderat queda confirmada en les crítiques que destina al govern de Felip V, i en particular a la repressió exercida contra els austriacistes en acabar la guerra. Davant els qui consideren que la repressió generalitzada és un acte de justícia, l'autor contraposa l'exercici de la misericòrdia com a acte reial suprem —i la recerca d'un «medio prudente» entre ambdues virtuts com a via més justa—:

16. *Teatro de desdichas*, p. 13.

17. *Teatro de desdichas*, p. 14.

18. Vegeu José M. INURRITIGUI (2004), «Las virtudes y el jurista. El *Emperador Político* de Francisco Solanes y el amor a la patria», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 24, p. 285-310 (publicat també a Jaume SOBREQUÈS *et al.* (coord.) (2005), *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, vol. 1, Barcelona, Parlament de Catalunya i Museu d'Història de Catalunya, p. 429-446); Joaquim ALBAREDA (ed.) (1996); Ernest LLUCH (2000), *L'alternativa catalana (1700-1714-1740): Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austriacistes*, Vic, Eumo; Antoni SIMON I TARRÉS (2005), *Construccions polítiques i identitats nacionals: Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

19. *Teatro de desdichas*, p. 29-30.

[...] ¿quién puede dudar que, quando sin perjuicio de la justicia se puede usar de la benignidad y clemencia, es justicia usar de ella y es crueldad no ejercerla? Así lo aconsejan los políticos de mejor censura, y en realidad es la más principal máxima de los soberanos para conciliarse el amor de los súbditos y conseguir el mejor imperio de los corazones para perpetuarle en sus sucesores.²⁰

Una argumentació que augmenta de pes «en el principi de un nuevo gobierno, y más si el príncipe es extranjero».

En última instància, resta un darrer fre a la tirania, la venjança divina, que l'autor pronostica —i, sens dubte, desitja—:

[...] el rigor y crueldad, aunque se bautice con el nombre de justicia, produce temor y miedo recíproco, engendra odio, y es natural que se desee el fin de el objeto aborrecido; que, quando no lo logre el atrevimiento, desesperación o precipicio, le suelen lograr los clamores y lamentos de un pueblo afligido y oprimido de la tiranía, pues suben al cielo, de donde suele venir el remedio, o embiando un Moisés para que le libre, o viniendo el mesmo Dios para rescatarle de la servidumbre.²¹

Al capdavall, la sobirania absoluta concedida per Déu als prínceps ha de ser entesa més com un deure que no pas com un privilegi, ja que els monarques «[...] así como exceden en la dignidad y soberanía, deben exceder en lo heroico de las virtudes»; un atribut, de natura heroica, que, com ja hem assenyalat, l'autor reserva als emperadors de la casa d'Àustria.

L'EQUILIBRI EUROPEU I LA DECADÈNCIA D'ESPANYA

Segons l'autor, l'entronització d'un Borbó a la monarquia hispànica assenyalava el trencament de l'equilibri europeu, i suposava la decadència definitiva d'Espanya.

En el primer aspecte, l'autor denuncia l'objectiu de França d'esdevenir «monarquia universal», és a dir, imperi del conjunt de la cristiandat, fet que havia de suposar la submissió tirànica a la monarquia francesa de tots els prínceps cristians:

Notorio es al mundo que la Francia, principalmente en este último siglo, ha enderezado sus ideas al fin de conseguir la monarquía universal, y reducir los soberanos de Europa de-baxo de su dominación.²²

La «monarquia universal» té encara una altra accepció: la de submissió de l'Església catòlica —i, per tant, del Papa— a la corona francesa, ja que l'objectiu darrer de Lluís XIV no fóra només esdevenir monarca universal, «sino también en lo es-

20. *Teatro de desdichas*, p. 42-43.

21. *Teatro de desdichas*, p. 43.

22. *Teatro de desdichas*, p. 4.

piritual, pues demás de aver estendido las regalías, que en algunas provincias especiales tiene por concordia (aunque violenta) de la Sede Apostólica, a otras, que jamás las an gozado, y a las que ha usurpado, ha unido a su Hospital de París y ha suprimido monasterios, abadías, prioratos y otras dignidades eclesiásticas y ha executado otros actos prohibidos a la potestad secular, atropellando la jurisdicción pontificia, como si fuera capaz de la suprema autoridad espiritual».²³

Després de repassar, des d'aquesta lògica, l'actuació de la monarquia francesa durant la segona meitat del segle XVII —amb fites tan properes com l'ocupació dels comtats de Rosselló i Cerdanya—, l'autor qualifica l'entronització d'un príncep francès a la monarquia hispànica com el «grado último para la monarquía universal»,²⁴ i justifica la formació de la Gran Aliança de la Haia, l'objectiu final de la qual fóra «asegurar la libertad de todos librando a España».²⁵

La referència a la «monarquia universal» desitjada per França i a l'amenaça que suposa per a la llibertat dels estats d'Europa constitueix un argument clàssic de l'austriacisme polític, com ja ha assenyalat José M. Iñurrategui.²⁶ Tanmateix, l'argument, plantejat tan sols en termes d'hipòtesi o amenaça a començament de la Guerra de Successió, constituïa ja una realitat evident a la fi del conflicte.

Des de la perspectiva de la llibertat amenaçada d'Europa, l'autor pretén respondre els arguments dels *tories* anglesos que, a partir de 1711 —quan, a la mort de Josep I, Carles esdevingué emperador—, van intentar assimilar l'entronització d'un príncep francès a Espanya a la possessió en una mateixa persona de l'Imperi germànic i d'aquesta monarquia. En aquest sentit, l'argumentació utilitzada, de contingut històric i polític, resulta força original. En primer lloc, l'autor intenta precisar quins són els paràmetres que permeten mesurar la força d'una monarquia. Des de la seva perspectiva, aquests no es troben en la seva dimensió, sinó en la seva articulació interna:

Porque la potencia o fuerza de un imperio no se ha de medir por el número de sus provincias ni por lo estendido de sus dominios, pues antes se disminuie una potencia quanto más se estiende. Se debe sí regular por lo intenso de sus fuerzas; por lo unido de sus provincias; por la situación de sus dominios, que puede con un ejército ocurrir a muchas partes; por el arte y ardimiento de sus gentes y de su natural genio; por la multitud de sus rentas y tributos bien administrados, escusando gastos superfluos; por lo poblado de sus países; por la ambición dominante y deseo de sujetar a los demás; y otras circunstancias, que hacen peligrosa mucho más una potencia moderada para sus vecinos, como considera un gran político.²⁷

23. *Teatro de desdichas*, p. 5-6.

24. *Teatro de desdichas*, p. 6.

25. *Teatro de desdichas*, p. 3.

26. José M. IÑURRATEGUI (2001), p. 246, núm. 2.

27. *Teatro de desdichas*, p. 55-56.

L'autor de referència, en aquest cas, és, juntament amb Hugo de Groot, Diego de Saavedra Fajardo i les seves *Empresas políticas o idea de un príncipe político cristiano representado en cien empresas* (1640) —una obra clau en el pensament d'allò que ha estat anomenat «teologia política» o «política espanyola»—. ²⁸

Des d'aquesta reflexió sobre la fortalesa de les monarquies, el text argumenta la fragilitat d'un conglomerat hispanogermànic, fet que també corrobora des d'una perspectiva històrica:

La misma separación natural de Alemania y España asegura la libertad de la Europa, o estén en un soberano o en dos unidos por amistad y parentesco. Porque para poder conservarlas un soberano solo más necesita de una paz universal y permanente que de rebover el mundo en guerras, en que es preciso salga regularmente perdidosa una potencia tan desunida y basta que apenas se puede regir en paz por un soberano, pues requiere un espíritu grande que anime tan separados dominios; y, por grande que sea, no podrá influir con igual eficacia y vigor a un tiempo en partes tan distantes, si no con remisión y tibieza. ²⁹

Amb arguments similars, però de conseqüències contràries, l'autor esmenta els perills que es poden derivar d'una aliança estable entre França i Espanya —espais enllaçats territorialment— i les amenaces immediates que, a la fi de la Guerra de Successió, planaven, a parer seu, sobre la sobirania i la independència dels Països Baixos i d'Anglaterra.

Però, al capdavant, la Guerra de Successió havia enfrontat, en una cruel contesa civil, els espanyols partidaris dels Habsburg i dels Borbons. Els primers són qualificats, ja al títol de l'obra, com els «verdaderos españoles», una expressió que es repeteix, amb diverses variants, tot al llarg del text del *Teatro de desdichas*: «España y sus verdaderos hijos» (p. 3), els «buenos españoles» (p. 3), els «verdaderos y legítimos españoles» (p. 11), etc. La cruel actuació dels enemics és obra de la «dominación francesa» (p. 28), o, en tot cas, dels col·laboradors amb França, els anomenats «gallispanos, nombre horroroso y deshonrra de la nación española» (p. 41). La repressió contra els austriacistes ha estat obra de personatges com «el perseguidor de la nación Ronquillo» (p. 17) —el ministre encarregat de la detenció d'austriacistes després de la primera ocupació aliada de Madrid de 1706—. L'exèrcit de Felip V ha estat una «indigna, por cierto, milicia, que ha peleado tan neciamente, y a costa de su sangre ha asegurado más las cadenas de su infame servidumbre y de su misma patria» (p. 47).

Més encara, la influència perniciosa de França es troba a l'arrel de l'actuació del ministeri de Felip V, i en particular de la repressió:

28. José M. INURRITIGUI (1998), *La gracia y la república. El lenguaje político de la teología católica y el «Príncipe Cristiano» de Pedro de Ribadeneyra*, Madrid, UNED.

29. *Teatro de desdichas*, p. 56.

¿Quién podía pensar que en España se avían de fraguar semejantes crueldades? [...] Esto, y lo demás que abrá que notar en los anales de la nación española de este siglo, se ha imbuído de la conversación y trato con franceses.³⁰

L'autor rebutja el discurs triomfalista elaborat per la intel·lectualitat borbònica, que ell mateix resumeix en els termes següents:

Si esto es exaltar la nación española al non plus ultra de sus glorias. Si es amanecer a España nueva estrella. Si es rejuvenescer la monarquía, que de anciana se consumía.³¹

Ben al contrari, qualifica la victòria borbònica com una «maior ruina y calamidad que la que padeció España en la entrada de los sarracenos» (p. 49). Des d'aquesta perspectiva, la proclamació de Felip V i la guerra civil han estat el mitjà utilitzat per França per acabar definitivament amb les darreres restes de l'hegemonia hispànica:

Llore, pues, raudales de lágrimas España, y no bastarán para labar la sangre vertida de sus hijos en que se halla anegada, aumentando su dolor el ver que en esta civil guerra unos contra otros recíprocamente vierten su púrpura en el regazo de su infeliz madre, ayudando con esta división a la ruina y servidumbre de su patria, que de otra forma no pudiera ser vencida aunque todo el orbe se conjugase contra ella.³²

El balanç, doncs —en una línia de continuïtat amb la plantejada per Pedro Portocarrero en el seu particular *Theatro*—, no és altre que la definitiva decadència d'Espanya i del seu imperi:

Pues, aviendo sido la princesa de las gentes, la señora de el mundo (en cuias quatro partes se extendía la monarquía), a quien obedecían dos orbes y pagaban tributo; oy jime y padeze el iugo de una tirana servidumbre, oy está oprimida de tributos, desierta, sola y despoblada, y los hijos que le an quedado en su seno jimen entre cadenas y prisiones de su servidumbre, entre opresiones y tiranías, sin hallar consuelo ni descanso, como ni la gran multitud que anda peregrina por el mundo entre las gentes, avergonzada de verse tributaria la que imponía tributos.³³

L'ACTITUD DELS ALIATS

Més enllà dels aspectes de pensament polític, en un sentit estricte, l'autor apunta una primera descripció cronològica dels fets, que entén que caldrà des-
envolupar més endavant en una «crónica más formal» o «historia».³⁴ El text, com ja hem esmentat, és fonamentalment un *teatre*, una mena de mapa de situació i, al-

30. *Teatro de desdichas*, p. 40.

31. *Teatro de desdichas*, p. 50.

32. *Teatro de desdichas*, p. 51.

33. *Teatro de desdichas*, p. 51.

34. *Teatro de desdichas*, p. 10.

hora, una vindicació política en clau presentista. Tanmateix, la informació històrica que ens proporciona resulta en molts casos reveladora. L'autor aventura, per exemple, la xifra total de més d'un milió de morts «que an perecido por causa de esta guerra»,³⁵ un còmput que avui sembla plenament confirmat per la historiografia més recent.³⁶

Hi ha dos àmbits en què les informacions positives aportades pel text semblen particularment interessants: el referit al joc diplomàtic internacional —que l'autor demostra conèixer de primera mà—, i l'austriacisme peninsular, amb referències explícites al setge de Barcelona de 1713-1714 —que sens dubte va viure en primera persona—. En ambdós casos, però, el text no cerca l'objectivitat absoluta ni el contrast entre les diferents visions coetànies, sinó que articula la informació de què disposa des d'una inequívoca voluntat política.

En el primer aspecte, l'autor descriu les negociacions diplomàtiques que es van produir entre les potències europees durant el regnat de Carles II amb l'objectiu d'establir un tractat de repartiment de la monarquia hispànica. També ressegueix el procés de formació de la Gran Aliança de la Haia, com hem vist ja en part. I no s'està de descriure les gestions realitzades pels aliats per implicar l'austriacisme peninsular, inicialment més o menys difús, en la seva causa:

En la poderosa invasión que hizo la Grande Alianza en España con su flota el año de dos en el Puerto de Santa María, y luego en el de Bigo (donde logró sacar la mejor parte de las Indias) para esforzar y promover el fin de la empresa, no cesaban los ingleses de persuadir y animar a los españoles para que se pasasen a su partido, asegurando que indubitablemente sería puesto en el solio de España el rey Carlos III, y que no cesaría el empeño hasta perficionar la empresa, pues era interés de toda la Europa, y que antes faltarían en ella hombres para la guerra que se dexase el empeño de expeler la dominación francesa de toda la monarquía. Así lo publicaron los generales en nombre de la reina de la Gran Bretaña, prometiendо asistencias y todo buen tratamiento a los que se pasasen. Esto mesmo publicaba y persuadía Holanda.³⁷

L'autor repassa també les victòries aliades a Europa —amb una atenció preferent a les campanyes del príncep Eugeni de Savoia— i el procés de negociació, finalment no concretat, promogut per una monarquia francesa agònica vers 1709. Tot seguit, però, assenyala el canvi de tendència diplomàtica assajat pel Govern britànic el 1710, que ja aleshores inicià i conclougué uns preliminars de pau amb Lluís XIV. D'aquest canvi de tendència en culpa directament la reina Anna, que, segons l'autor, assolí un acord secret amb el monarca francès per tal que el seu nebot Jaume —fill del rei destronat Jaume II, i autoproclamat rei d'Anglaterra i d'Escòcia— pogués esdevenir monarca de la Gran Bretanya, en detriment de Jordi I de Hannover, l'hereu

35. *Teatro de desdichas*, p. 53.

36. Joaquim ALBAREDA (2005), *El «cas dels catalans»: La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió*, Barcelona, Fundació Noguera, p. 17.

37. *Teatro de desdichas*, p. 14-15.

escollit d'acord amb el parlament i amb la llei, que excloïa els catòlics de la corona anglesa.

En aquest punt, l'autor demostra un gran coneixement dels mecanismes de funcionament de la monarquia britànica, un dels pocs poders públics sotmès aleshores a la majoria parlamentària i, en darrera instància, a l'opinió pública.³⁸ Per això explica que l'acord, encara secret, entre Lluís XIV i la reina Anna va anar seguit per una campanya de premsa que tenia com a primer objectiu el seu suport ampli:

Y luego se empezaron a esparcir por el pueblo las voces de una guerra tan costosa y larga, que avía durado casi onze años, lo atrasado que estaba el comercio, la disminución de los caudales, los tributos tan grandes que pagaba el pueblo durante la guerra, los millones que avía consumido, lo poco que se adelantaba la guerra de España, y que sólo servía de consumir la gente y dinero. Para lo qual se contaba ya el número de hombres que faltaba, subiéndole excesivamente para espantar al pueblo; como el número de los millones; acusando que no se tenían las tropas españolas que se avían pactado, y que, pagando el dinero Inglaterra, estaban sin pagar, los políticos poco socorridos; consumiéndose el dinero sin fruto entre la mala administración, como en Saboia y Portugal, a quienes se les daban algunos millones para cierto número de tropas que no le tenían íntegro, ni pagaban, haciendo todos grangería de la duración de la guerra, que resultaba todo en destrucción de Inglaterra. Así se vertían éstas y otras especies en el pueblo de Londres para hacer odiosa la guerra, y se iba disponiendo la materia, tiempo y ocasión.³⁹

La mort sobtada de l'emperador Josep I, i la proclamació de l'arxiduc com a emperador, amb el nom de Carles VI, van aturar la publicació dels acords primers entre Anglaterra i França i van suposar l'inici de les negociacions d'Utrecht, en què aquells es van veure àmpliament legitimats. El balanç que en fa l'autor del *Teatro de desdichas* és, en aquest punt, definitiu. El tractat, subscrit el 1713, suposà «el desprecio y vilipendio de la fee pública y la poca o ninguna seguridad de los tratados federales entre los soberanos. Pues, no aviendo otra firmeza entre los mortales que la fee pública, y más jurada, si ésta falta, no puede permanecer el humano comercio, principalmente quando entre los soberanos no sólo la promesa y palabra simple equivale a qualquier juramento, sino que debe ser más firme que entre particulares el juramento».⁴⁰

Però les negociacions d'Utrecht van situar el Carles III dels catalans —l'emperador Carles VI d'Alemanya— en una situació límit. En aquell context, encara, els ambaixadors imperials van arribar a plantejar diverses solucions desesperades, que inclogueren la proclamació de Catalunya com a república lliure, sota tutela imperial:

38. *Teatro de desdichas*, especialment p. 125-143.

39. *Teatro de desdichas*, p. 21.

40. *Teatro de desdichas*, p. 23-24.

Propuso haría las pazes, dexándole la Corona de Aragón, pero no aviendo consentido en ello la Francia, por tener de su parte las dos potencias, pidió sólo el Principado de Cathaluña, hasta proponer que quedase república libre debaxo de su protección, por tener en que abrigar a todos los españoles.⁴¹

Tanmateix, el fracàs de les negociacions d'Utrecht i la pressió britànica empenyeren l'emperador i rei a l'evacuació i, amb ella, a l'abandonament dels seus súbdits més fidels: estava a punt de néixer allò que la diplomàcia i l'opinió pública europees anomenaren *el cas dels catalans*.

Arribats en aquest punt, cal introduir una reflexió de contingut semàntic. L'ús dels mots *federal*, *confederat* o *federació* tenen en aquest text —com en tots els documents elaborats per l'austriacisme català, si més no entre 1705 i 1736— un contingut unívoc lligat als mots llatins *foedus* —tractat, pacte o aliança— i *foederus* —aliat—, lluny, doncs, de qualsevol lectura anacrònica, com ha pretès algun autor recent. Així, el pacte de repartició d'Espanya en temps de Carles II «violó los vínculos de la religión en los pactos nuptiales y federales»⁴² entre les monarquies d'Espanya i de França. L'herència de Felip V contravenia «capítulos y pactos matrimoniales y federales».⁴³ La negociació unilateral d'Anglaterra confirmà «la de aquel aforismo político que dize ser indubitable el daño de los confederados que se apartan de la Liga, pues cada uno de por sí la recibe luego de el enemigo». El tractat d'Utrecht suposà, com hem vist, el trencament de «los tratados federales entre los soberanos».⁴⁴ En aquella conjuntura, en què Catalunya apel·là al dret a la resistència, «los confederados están obligados a ayudar al despojado contra el tirano».⁴⁵ En acabar la contesa, l'aliança entre França i Espanya resulta més perillosa per als estats aliats «si entre los mismos confederados naciese alguna controversia».⁴⁶ L'herència de Felip V és qüestionada pels «capítulos y pactos matrimoniales y federales, renunciaciones y juramentos confirmados por la verdadera cabeza visible de la Iglesia universal».⁴⁷ En contraposició amb aquest, l'herència de Carles III sembla confirmada per «las leies y común consentimiento de los reynos por los pactos federales, matrimoniales y renunciaciones juradas».

L'ACTITUD DELS CATALANS

En el text, escrit des de la perspectiva de l'austriacisme castellà, l'actitud dels catalans a favor de Carles III resulta sempre afeblida i minimitzada. Així, el suport

41. *Teatro de desdichas*, p. 25-26.

42. *Teatro de desdichas*, p. 7-8.

43. *Teatro de desdichas*, p. 59.

44. *Teatro de desdichas*, p. 23.

45. *Teatro de desdichas*, p. 30.

46. *Teatro de desdichas*, p. 58.

47. *Teatro de desdichas*, p. 59.

català a l'ofensiva aliada de 1705 —resultat del pacte de Gènova, que l'autor no esmenta— esdevé la conseqüència natural de la garantia estrangera d'uns drets històrics, que l'autor només pot qualificar d'excepcional; d'altra banda, la descripció de l'alçament del país pren un ressò tòpic, si no tipista:

Para la empresa de Cataluña el año de cinco, animaron ingleses y holandeses a los cathalanes, persuadiéndoles abriesen la puerta a sus armas, asegurándoles en qualquier contingencia su favor y auxilio; con tantas promesas y seguridades que huvieran persuadido a otros que tuviesen menos deseo de lo que se les pedía. Y así, viéndose entre dos fuegos, y que la violación de sus fueros se empezaba a experimentar, confiados en las promesas, resolvieron abrir la puerta a las armas aliadas con tanto empeño que no sólo allanó con sus naturales (echos a las armas desde su infancia, como criados entre el furor de Marte y ejercicios venatorios y campestres) muchas fortalezas, sino que concurrió desde el principio con una gran multitud de paisanos y miqueletes a la expugnación de su capital, Barzelona, donde sólo hubo alguna resistencia por lo que hizo el virrey don Francisco Velasco, para cuja rendición conduxo no poco el estar el país levantado, con las tropas de miqueletes congregados al sonido de su rústico clarín.⁴⁸

La narració puja de to el 1713, en el moment de l'evacuació aliada, quan els catalans van haver d'optar entre la rendició i la resistència a ultrança en una Junta General de Braços. L'autor descriu amb prou versemblança els arguments d'uns i altres, i acaba confirmant que l'opció de la resistència va ser presa «con pasmo de los mismos que la votaron».

Tanmateix, la descripció del setge, de què l'autor va ser sens dubte testimoni directe, pren un to excepcionalment crític envers els catalans. Ja d'entrada, l'autor confirma que una bona part de la noblesa i de la burgesia barcelonines es van posicionar contra la resistència, motiu pel qual van abandonar la ciutat:

No agradó la resolución a muchos patricios, o por parezerlos que era desesperación la defensa, o porque querían en paz gozar de sus patrimonios y no aventurarlos con sus vidas y familias. Y así se salió casi toda la nobleza y otra gran multitud de ciudadanos y vecinos, a quien siguieron algunos forasteros.⁴⁹

En aquell context, el col·laboracionisme amb les noves autoritats borbòniques va esdevenir generalitzat, i va ser particularment significatiu entre les classes dirigents catalanes:

[...] muchos patricios se ofrecieron a concurrir a la ruina de su patria, procurando con varias negociaciones e inteligencias dar entrada al enemigo, disponiendo medios de amotinar el pueblo, procurando fraudes y prodiciones, incendios de almazenes y cosas semejantes.⁵⁰

48. *Teatro de desdichas*, p. 16.

49. *Teatro de desdichas*, p. 30.

50. *Teatro de desdichas*, p. 30.

Segons l'autor del *Teatro de desdichas*, aquestes accions van romandre sense càstig. De fet, segons el seu testimoni, les poques accions jurídiques contra actes de col·laboracionisme o sabotatge van afectar només forasters.

També foren alguns botiflers catalans els culpables de la contribució de les quinzenades, que va acabar sublevant una bona part del país a començament de l'any 1714. Així, l'exèrcit borbònic «sacó de los lugares gruesas cantidades, tasadas ya por su arbitrio, ya por informes rigurosos de los mismos cathalanes de aquel partido, y que se avían aora declarado».⁵¹

Més encara, els nous impostos van esdevenir una mena d'acte de càstig promogut per botiflers catalans, motiu pel qual:

[...] las contribuciones fuesen excesivas por el odio y pasión de sus mismos cathalanes, que fueron sus maiores enemigos.⁵²

Malgrat l'actitud de denúncia del col·laboracionisme d'una part de la societat catalana, el text no s'està de descriure, en termes prou realistes, la duresa de la repressió contra la revolta de les quinzenades o les condicions de vida a la Barcelona assetjada. En aquest cas, la informació sembla prou versemblant, ja que prové de les vivències pròpies. Escriu l'autor:

[...] por fines de Noviembre empezaron a faltar las carnes frescas para el común; y a fin de Henero de el año de catorze zerró el mar con una flota de quarenta vasos.⁵³

Alguns mesos després, el juliol de 1714, «empezó ya a sentirse el cuchillo de el hambre».⁵⁴ De fet, al llarg del setge van caure sobre la capital del Principat al voltant de cinquanta mil bombes, segons l'autor, una xifra no gaire diferent de la confirmada per les altres cròniques coetànies.

Però, segons l'autor, les condicions de vida a Barcelona durant el setge van ser agreujades per l'actuació de les mateixes autoritats de la ciutat, a les quals acusa d'imposar tributs excessius a les mercaderies que aconseguiren de trencar el setge, i de cobdícia.

L'autor es mostra particularment crític amb el consistori extret el novembre de 1713, i en particular amb la figura del conseller en cap, Rafael Casanova, que tanmateix no esmenta. En aquest sentit, el *Teatro* es fa ressò d'un rumor que devia córrer per la ciutat, i que resulta del tot incert. Segons l'autor, un fill de Casanova es trobava empresonat per les tropes de Berwick. Aquest fet hauria estat determinant en l'actitud del consistori, que hauria iniciat negociacions secretes amb el cap de l'exèrcit de les

51. *Teatro de desdichas*, p. 31.

52. *Teatro de desdichas*, p. 32.

53. *Teatro de desdichas*, p. 33-34.

54. *Teatro de desdichas*, p. 34.

Dues Corones. La tensió creixent entre el Consell de Cent i el general Villarroel, governador de la plaça, que dimití del seu càrrec en els darrers dies del setge, és explicada en termes molt diferents a com ho fan les cròniques catalanes del moment, i en especial les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví.⁵⁵ Segons el *Teatro*, els consellers van dificultar tant com van poder l'actuació del general, amb l'objectiu de forçar-lo a dimitir, per tal de tenir el ple control militar de la ciutat i facilitar-ne la rendició. És així com els mateixos consellers, en un acte de traïdoria del tot injustificable, haurien facilitat l'accés de l'exèrcit borbònic a Barcelona l'onze de setembre:

En fin, aviéndose levantado con el mando de lo militar, en el efecto los jurados daban las órdenes que les parecía, con que pudieron hacer que la noche antes de el último asalto de el enemigo se retirasen los retenes a la una o dos de la mañana, quando antes de el alva de el día onze de Septiembre montó la brecha el enemigo, desalojando a los pocos que avían quedado, y con poca más dificultad se apoderó de el baluarte de Levante.⁵⁶

La traïció dels consellers hauria tingut, doncs, conseqüències definitives que s'haurien pogut evitar, ja que, segons l'autor, «huvierase mantenido muchos meses más la plaza si se hubiera procedido con buena fee y no se hubiera dado lugar a las negociaciones de el enemigo».

Com resulta previsible, una acusació tan greu només podia donar pas a un judici del tot reprovable del conseller en cap, que en boca de l'autor pren un ressò inevitablement historicista i patrioter:

No imitó este jurado la constancia de el cónsul Juan Blanca, rosellonés, que, aviendo el Francés en un reencuentro echo prisionero a su hijo, y amenazándole que si no entregaba las llaves de Perpiñán, donde estaba sitiado, degollaría a su hijo unigénito; respondió que antes entregaría la espada para que le degollasen que faltar a su fidelidad, y tubo valor para verle degollar delante de las murallas. Acción que avía executado Alonso Pérez de Guzmán defendiendo a Tarifa de los moros, y zelebran las historias, comparándole con Abraán. Pero ya en este siglo parece que es contagio en España degenerar de las heroicas proezas de los maiores, que ellos dexaron para exemplo.⁵⁷

El descobriment d'aquest passatge dóna ple sentit al contingut d'una carta de Rafael Casanova, publicada per Castellví en traducció castellana.⁵⁸ La carta, escrita des de Barcelona el 9 d'abril de 1728 i dirigida «a un amigo suyo a la corte de Viena», a petició d'aquest, desentranja l'origen i la falsedat del rumor, que creu localitzar en la figura del conseller segon, Salvador Feliu de la Penya:

55. Francesc de CASTELLVÍ (1997-2002), *Narraciones históricas*, ed. a cura de J. M. Mundet i J. M. Alsina, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 4 v., especialment vol. iv, p. 205-221.

56. *Teatro de desdichas*, p. 37.

57. *Teatro de desdichas*, p. 38.

58. Francesc de CASTELLVÍ (1997-2002), vol. iv, p. 442-449.

Estas acciones justas y propias a mi empleo dieron motivo a la envidia. Mal informado, [Feliu] empezó con séquito a hacer correr la voz que yo tenía mi mujer fuera de la ciudad y dos hijos que les había dado el partido enemigo dos compañías de caballería. Corrió la voz con tanta fuerza que se hubieran hallado dentro de la ciudad diez mil testigos, siendo la verdad que ya entonces hacía nueve años que era muerta mi mujer y no tenía más que un hijo de edad de 13 años, el cual se hallaba dentro de Cardona, cadete en el regimiento del general Villarroel, en la compañía de granaderos de don José Parés, que se halla en esta tierra [Catalunya], y también el señor don Manuel Desvalls, que era gobernador, que hallándose en esa corte [Viena] es fácil averiguarlo.⁵⁹

El text descriu a bastament, en clau exculpatòria, els fets de l'Onze de Setembre i l'actuació del conseller en cap. L'acusació d'abandonament de les defenses la matinalada d'aquell dia és qualificada de «ridícula invención», pròpia de «las supuestas beatas, a quienes jamás creí». El motiu «beata» va ser dedicat durant el setge a alguns clergues que van atiar el fanatisme popular amb sermons profètics. També en aquest punt Casanova exposa la seva versió, tot apel·lant a testimonis presencials:

La voz popular de haber mandado retirar los retenes nació de que cuando los enemigos avanzaron el baluarte de la Puerta Nueva, los del baluarte enviaron a pedir socorro al retén de San Francisco. No hallando gente, se divulgó la voz que se había retirado. La razón de no hallarse nadie lo puede decir mejor que el general don José Bellver, que se halla ahí [Viena], que estaba general de día.⁶⁰

El text continua, efectivament, justificant, en clau militar, el trasllat de l'escamot de Sant Francesc a altres punts, on va resultar més útil a la defensa —en una argumentació de contingut tàctic que aquí resultaria sobrer de desgranar—.

Per tot plegat, Casanova conclou l'escrit aconsellant al seu corresponsal viennès que comprovi els fets mitjançant els testimonis presencials, amb la qual cosa «podrá continuarme la honra de apadrinar mi honor y mi inocencia».⁶¹ Una tasca, d'altra banda, que a Barcelona resultava innecessària ja que «a Dios gracias, por lo que toca a los naturales de esta ciudad, no lo he menester, que a todos consta la verdad».⁶²

I afegeix, en referència als divulgadors del rumor:

Yo perdono a los autores de tales embustes y doy de continuo muchas gracias a Dios, que me libró de tantos peligros, y le ruego que por su misericordia perdone a los calumniadores, que muchos días hace les tengo mucha lástima.⁶³

59. Francesc de CASTELLÍ (1997-2002), vol. iv, p. 442-449.

60. Francesc de CASTELLÍ (1997-2002), vol. iv, p. 442-449.

61. Francesc de CASTELLÍ (1997-2002), vol. iv, p. 442-449.

62. Francesc de CASTELLÍ (1997-2002), vol. iv, p. 442-449.

63. Francesc de CASTELLÍ (1997-2002), vol. iv, p. 442-449.

L'ACTITUD DELS CASTELLANS

L'actitud de recel envers l'austriacisme català, i envers Catalunya en general, es transforma en elogi en referir-se als seus homònims castellans. Ja hem esmentat les referències laudatòries a l'almirall de Castella. De no menor importància són les valoracions quantitatives sobre els castellans que es passaren al bàndol de Carles III:

Y se pasaban freqüentemente y con mayor exceso el año de seis y el de diez, en que fueron más oportunas las ocasiones; y este último año faltaron de Madrid 15.000 personas, como se averiguó después por las parroquias.⁶⁴

És més, l'arxiduc hauria pogut disposar d'un nodrit exèrcit de matriu castellana, una possibilitat que només va ser avortada per l'oposició de les mateixes potències aliades:

Y si la Grande Alianza hubiera querido un ejército numeroso de españoles, le hubiera tenido, y con él hubiera conquistado brevemente a España [...]. Pero como los generales de la Liga quisieron para sí solos la gloria de esta empresa, quitaron la ocasión de que viniesen a tropas los españoles, pues no hicieron estimación de los que vinieron; y las pocas tropas que de ellos se formaron, para conservarse la superioridad, procuraban deshacer con arte, poniéndolas donde era preciso se perdiesen y fuesen prisioneros de el enemigo, como en Cuenca, Cartagena y otras partes, sin querer socorrerlas.⁶⁵

Aquesta actitud deliberada, però també la manca de reconeixement de l'Arxiduc als castellans que s'exiliaren a la seva cort, van contribuir a convertir la causa de l'austriacisme castellà en una opció minoritària, «porque nadie quiere verter su sangre quando no ve esperanza de el honor y de el premio».⁶⁶ Fins i tot en aquest punt, doncs, els castellans que finalment optaren per la fidelitat a Felip V resulten exonerats.

La narració de la primera proclamació de Carles III com a rei de Castella, el 1706 a Madrid, contravé totes les versions de què disposem, escrites per autors de nacionalitats diverses. Segons el *Teatro*, Carles «fue publicado y aclamado por rey de Castilla con grande alegría de infinitos que esperaban con ansia este día, y que el rey Carlos llegase a aquella su corte, como zentro de la monarquía, para rendirle los corazones».⁶⁷

Una afirmació que, tanmateix, resulta tot seguit matisada en clau social:

[...] principalmente la nobleza, cuio afecto y amor era tanto más firme y generoso quanto era de corazones más nobles y desinteresados. Aunque el vulgo, por la maior parte, como ignorante y engañado de las artes francesas, no mostró toda la aceptación que debía, por averse permitido muchas espías del otro partido para mantenerle a su favor con el temor y esperanza.⁶⁸

64. *Teatro de desdichas*, p. 15.

65. *Teatro de desdichas*, p. 15.

66. *Teatro de desdichas*, p. 16.

67. *Teatro de desdichas*, p. 17.

68. *Teatro de desdichas*, p. 17.

Altra vegada, doncs, el comportament majoritari del poble castellà a favor de Felip V resulta comprensible, i fins i tot justificable. La culpa és, en aquest cas, de la propaganda francesa i de la tebiesa amb què actuaren les autoritats aliades que entraren a Madrid —un punt que, per cert, desmenteixen també totes les cròniques d'un i altre signe—.

També les referències a l'austriacisme valencià i aragonès tenen un to oberament laudatori. Així, l'autor recorda que després de la batalla d'Almansa «se retiraron infinidad de familias a Cathaluña huyendo de la crueldad enemiga, que después dexó casi despoblados aquellos reynos. Lo mesmo sucedió el año de diez».⁶⁹

L'EXILI

Els passatges dedicats a l'exili són d'un gran interès, ja que disposen d'una forta càrrega emocional de naturalesa autobiogràfica. L'autor descriu la repressió que s'abaté sobre Catalunya l'endemà de l'Onze de Setembre, i recorda que «mudó del todo la forma de gobierno».⁷⁰ També es fa ressò dels rumors d'indult que s'estengueren entre els refugiats a Barcelona en ocasió de la proclamació de les segones nocces de Felip V. Ben a la inversa, però, les autoritats borbòniques ordenaren el desterrament en terres de l'emperador de tots els no catalans que havien viscut al Principat durant el setge. La mesura, que afectà sobretot castellans, aragonesos i valencians, s'estengué fins i tot a aquells que havien optat per reconèixer el monarca borbònic i que es desplaçaren a Mataró en la darrera fase de la guerra.⁷¹ En aquest punt, la narració pren un inequívoc caràcter personal:

Porque el día doze de Noviembre, en lugar de el perdón general que muchos esperaban, hizo publicar por su governador Serclas Tilli [el príncep de T'Serclaes de Tilly] (que vino a Barzelona) que todos los forasteros de Castilla, Aragón y Valencia que avían seguido al partido austriaco, sin exceptuar edad, sexo ni estado, saliesen dentro de ocho días, pena de la vida, con sus familias fuera de España; en que fueron comprendidos los que antes de el sitio se entregaron a su gran discreción. Referir los llantos, las lágrimas, los sentimientos, las miserias, imposibilidades, pobreza y otras circunstancias, aunque no fuera ageno de este theatro de desdichas, fuera mui molesto y largo.⁷²

L'autor contraposa el dramatisme del desterrament a la il·lusió amb què aquells nous exiliats atalaiaren les costes del golf de Gènova:

69. *Teatro de desdichas*, p. 17.

70. *Teatro de desdichas*, p. 38.

71. Agustí ALCOVERRO (2002), vol. I, p. 46-47; ROSA M. ALABRÚS i RICARDO GARCÍA-CÁRCCEL (2004), «L'exili austriacista. Algunes reflexions», a RAMON VILLARES *et al.* (2004), *Josep Fontana: Història i projecte social: Reconeixement a una trajectòria*, vol. I, Barcelona, Crítica, 2 v., p. 468-477.

72. *Teatro de desdichas*, p. 39.

Y apenas se llegaron a divisar los riscos y collados de Italia, quando, olvidados ya sus trabajos y penalidades, empezaron todos a darse recíprocas enorabuenas, clamando con alegría «¡Italia, Italia!», como límite de sus desdichas y principio de sus felicidades. Donde hallaron el consuelo de ser recevidos de orden de su magestad cesárea y católica, socorriendo su pobreza con ayudas de costa en el interín que se les señalasen asistencias, como se ha echo en Nápoles y Milán, adonde, a costa de su magestad, fueron conducidos muchos.⁷³

També en aquest punt, l'autor introdueix dades quantitatives, referides a l'exili i a les confiscacions de béns en els regnes peninsulars, a banda del Principat:

Y perdidas más de 15.000 familias, entre las quales ay algunos magnates y muchos títulos y cavalleros mui poderosos y ricos, que andan peregrinos y mendigos por el mundo, sin entrar en esta qüenta más de 50.000 familias que, por averse declarado el año de seis y de diez, tienen confiscadas sus haciendas, y todo el Principado de Cathaluña.⁷⁴

La xifra d'exiliats aportada pel *Teatro* és notablement coincident amb la que donà Castellví per a la fi de 1715 —si bé el cronista de Montblanc es refereix a «persones» i no a «famílies»—. Segons Castellví, deixant de banda «los cinco regimientos de españoles que estaban en pie en Hungría», els exiliats a Nàpols, Sardenya i Milà aleshores «excedían el número de 16.000 personas».⁷⁵

ENTRE LA IMMEDIATESA I EL FUTUR: REFLEXIONS FINALS

El *Teatro* s'inicia amb algunes cites del *Llibre de Jeremies*, tot establint un paral·lelisme estret entre l'Espanya derrotada i fugitiva i el poble d'Israel: «Això diu el Senyor: “Deixa de plorar, eixuga't les llàgrimes. [...] Els teus fills tornaran a la pàtria”. Com en el cas del poble hebreu, també els vençuts havien de tenir un messies en la figura de l'emperador Carles: «Vénen dies que faré néixer un rebrot legítim del llinatge de David. Regnarà com a rei assenyat i defensarà en el país el dret i la justícia. Ho dic jo, el Senyor. En el seu temps Judà serà salvat i Israel viurà segur. No mancarà a David un successor que sigui en el tron del casal d'Israel».

Pocs anys després, a l'exili vienès, el jurista català Josep Plantí plantejava un altre tipus de comparació historicomítica. En una paràfrasi del llibre i de l'*Eneida*, de Virgili, Plantí comparava els exiliats amb els troians vençuts, i els presentava un nou Enees (l'emperador Carles VI) que els havia de dur a una nova Itàlia, situada en terres d'Hongria, on podrien fundar una nova Roma:

Allibereu el cor de la por, espanyols, aparteu les preocupacions. Una nova situació i la novetat del regne m'obliguen a ser dur i a mirar de cap a cap les fronteres. Qui hi ha que des-

73. *Teatro de desdichas*, p. 41.

74. *Teatro de desdichas*, p. 41.

75. Francesc de CASTELLVÍ (1997-2002), vol. iv, p. 474.

conegui la raça de les Hespèrides? Qui desconeix les ciutats i les virtuts d'Hispania, o la destrucció d'una guerra tan gran? Els espanyols no tenim un pit insensible. Ja fa temps que conec el cas de la ciutat de Barcelona, el teu nom, els reis Pelais, oh amics, i no desconec els mals anteriors. Tant ha aguantat la fidelitat de la vostra raça? Sense la meua protecció us atreviu a moure el cel i la terra, barrejar-vos amb el vent i apartar tantes moles? [...] La ciutat de què parlo és vostra: vinga, poseu-vos-hi, i amb l'experiència que teniu aixequen els esperits i bandegeu el trist temor. Us hi ajudarà tenir present això: ens adrecem a Hongria, on el destí ens mostra una seu tranquil·la, i allí ressorgiran els regnes ibèrics. Resistiu i protegiu-vos amb aquesta situació favorable. Per això, reaccioneu, joves, bastiu casa vostra de bell nou. Jo també m'he vist abocat a moltes fatigues d'una sort similar: en aquesta terra m'hi vaig voler assentar. En seré el príncep i seré feliç entre aquests, perseguint una obra i un regne futurs. Donaré drets i lleis als homes i tasques per fer; ho faré a parts iguals o ho designaré a sorteig, no desconeixedor del mal: he après a ajudar els dissortats.⁷⁶

José M. Iñurritegui ha contraposat els substrats polítics de l'austriacisme castellà i català mitjançant la comparació d'un altre *teatre*, el *Theatro monárquico de España* de Pedro Portocarrero (1700) i l'anònim català *Luz de la verdad* (1698).⁷⁷ Si el primer expressa el pensament de la teologia política, o política espanyola, i elabora el seu discurs a partir de la decadència política i moral d'Espanya, el segon introdueix de manera clara el caràcter contractualista característic del pensament polític català. Un exercici similar podria realitzar-se al voltant d'aquest altre *teatre*, el *Teatro de desdichas* i els escrits historicopolítics de Josep Plantí, dotats d'un fort contingut republicà.⁷⁸

L'austriacisme, com el filipisme, no va obeir a un únic projecte polític. Com en totes les guerres civils, el plet dinàstic ajuntà —i confrontà— col·lectius provinents de tradicions polítiques diverses. Allò que acabà cohesionant els bàndols, durant la contesa, va ser l'existència d'un enemic comú: l'absolutisme borbònic per als uns, la desintegració de la monarquia hispànica o un relleu d'hegemonies en el seu si, per als altres. Si bé les tensions van ser evidents en ambdós bàndols durant la guerra, aquestes pogueren expressar-se d'una manera força més explícita en el bàndol vençut a la fi de l'enfrontament bèl·lic.

En aquest sentit, fóra possible establir uns importants vincles —intel·lectuals i emocionals— entre l'escrit que ens ocupa i un text anònim redactat a l'Espanya borbònica el 1714. Ens referim a la *Respuesta de un amigo a otro que le pregunta por el*

76. Extret de la Biblioteca Nazionale Braidense, Milà, ms. AF XI 12, f. 32r-33v. Traducció de Martí Duran, amb qui preparem l'edició de l'obra completa de Josep Plantí. Sobre l'autor, vegeu Agustí ALCOBERRO (2003), «Memòria, història i pensament polític a l'exili austriacista. La crònica de la Guerra de Successió de Josep Plantí», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 23, vol. II, p. 325-344; Joaquim ALBAREDA (2005), p. 219-231.

77. Joaquim ALBAREDA (ed.) (1996), p. 39-88.

78. Alguns dels textos de l'autor han estat publicats per Agustí ALCOBERRO (2002), vol. II, p. 155-205, i Joaquim ALBAREDA (2005), p. 303-321.

*fin que vendrán a tener nuestros males en España.*⁷⁹ Com l'exiliat austriacista, el borbònic resident a la Península diagnostica que la decadència d'Espanya és en primer lloc espiritual i política, i que la seva causa principal és la relació amb els estrangers:

sierpes heréticas [...] disimuladas comercian con nosotros. Padecemos una absoluta enajenación y olvido de nuestras reglas de Estado, gobernándose sus materias para el ajeno [...] Y lo más doloroso es el aumento de extraños tributos, el estrago en las costumbres, las vanas introducciones, junto con estar las llaves del Reino y sus bastones en forasteras manos, infiriéndose de estos despeños la precisa desatendida consecuencia de hallarse por ellos la Nobleza oprimida y despreciada, la medianía desatendida y el común irritado.⁸⁰

El lector convindrà que les coincidències entre ambdós textos són aclaparadores. Llegint aquest passatge, hom podria arribar a la conclusió —seguint la coneguda cançó de Raimon— que l'endemà de la Guerra de Successió els espanyols d'un i altre bàndol es podien considerar vençuts.

En un altre sentit, cal recordar també que la diversa tradició política castellana i catalanoaragonesa se superposava als recels històrics entre els regnes peninsulars. Com és sabut, l'aposta aliada de 1705 per Catalunya va suscitar des del primer moment una profunda oposició per part dels austriacistes castellans. En aquest punt, totes les cròniques coetànies coincideixen. Francesc de Castellví posa en boca de l'almirall de Castella diversos arguments per oposar-se a l'empresa:

Que, dirigiéndose las armas a Cataluña, esto haría más pertinaces las Castillas, que juzgarían presumía la Corona de Aragón darles ley; que empezar por Cataluña la guerra era animar una guerra civil que arruinaría la España e imposibilitaría ocupar el rey Carlos el cetro; y, finalmente, que si el rey entraba por Andalucía a ocupar Madrid se mantendría en el reino, y que si se intentaba por las partes de Aragón y Valencia no permanecería en España.⁸¹

Una argumentació que reproduceix també, en paraules de l'almirall, l'historiador filipista Vicente Bacallar, marquès de San Felipe:

El golpe mortal para la España era atacar la Andalucía, porque nunca obedecería Castilla a rey que entrase por Aragón, porque ésta era la cabeza de la Monarquía.⁸²

En el pensament de l'exili castellà, aquest fet va ser sempre considerat determinant a l'hora d'entendre el posicionament polític majoritari a Castella i, en última

79. Vicente PALACIO ATARD (1947), «Un escrito político de 1714», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XVIII, p. 642-657. Sobre aquest text, vegeu Giovanni STIFFONI (1989), *Verità della storia e ragioni del potere nella Spagna del primo '700*, Milà, Franco Angeli, p. 159-163.

80. Citat a Giovanni STIFFONI (1989), p. 161.

81. Francesc de CASTELLVÍ (1997-2002), vol. I, p. 510.

82. Vicente BACALLAR Y SANNA, marquès de San Felipe (1957), *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Felipe V, el Animoso*, edició a cura de Carlos Seco Serrano, Madrid, Atlas, p. 94.

instància, el mateix resultat de la guerra. No endebades, encara un text anònim redactat el 1734, en el context de la Guerra de Successió de Polònia —que enfrontà de nou Felip V i l'emperador Carles VI—, insistia en aquesta mateixa línia. El document proposava una nova invasió aliada d'Espanya, i concretava:

se advierte por máxima precisa que la empresa no puede hazerse ni conseguirse por otra parte de España si no es por las Andaluzías, como siempre sostuvo el difunto Almirante de Castilla.⁸³

El *Teatro* que comentem beu també d'aquesta mateixa tradició política. Les reflexions finals s'adrecen clarament a l'opinió pública castellana. Els arguments emprats tenen un triple fil conductor. D'una banda, la defensa del catolicisme i de l'Església, que es troba doblement vexada: a l'interior dels regnes, pels segrestos de rendes, la imposició de tributs i el control polític de Felip V; en el pla internacional, per la ruptura de la monarquia amb el Papa, com a conseqüència de l'acceptació dels drets dinàstics de Carles. Des d'aquesta perspectiva, doncs, l'opció austríaca esdevé sinònim de catolicitat i, doncs, d'espanyolitat:

Buelve, o, amada España, buelve en ti, buelve al camino recto por donde anduvieron tus maiores, buelve a recuperar la pureza de la religión cathólica, la obediencia de el pastor universal de la Iglesia, que as dexado a la violencia y persuasión universal de tus enemigos.⁸⁴

D'altra banda, l'emperador Carles VI, caracteritzat «por su ardiente zelo de la religión» (p. 70), constitueix també la darrera baula de la família Habsburg, l'única dinastia que expressa la identitat i la independència de la monarquia hispànica, i que ha estat destinada per la providència a regnar-hi:

Y demás de aver siempre defendido la verdad de la religión cathólica y de la justicia, en ella asegura su permanencia, sus victorias y triumphos, porque su augusta stirpe es la mesma verdad, siendo este nombre Austriae, de donde toma el nombre esta cesárea y gloriosa familia, un riguroso anagrama de este nombre Veritas, y aviendo ésta de permanecer eternamente victoriosa y triunphante porque la verdad venze a todo.⁸⁵

Finalment, la insistència en el caràcter despòtic del govern de Felip V en terres de Castella —«en lo demás de la monarquía, donde los pueblos le avían mantenido la corona»—,⁸⁶ i en particular les vexacions sofertes per la noblesa i per l'Església, havien de crear un coixí social capaç de capgirar la situació, si les tropes aliades retornaven a Espanya —i si, aquesta vegada, ho feien pel lloc encertat—.

No va ser així, com sabem.

83. Joaquim ALBAREDA (2005), p. 357.

84. *Teatro de desdichas*, p. 68.

85. *Teatro de desdichas*, p. 71.

86. *Teatro de desdichas*, p. 28.